

વડલાની વાત

— નટવર હેડાઈ 'વન વિહારી'

ખેડા જિલ્લાના ખાત્રજ ગામની વાત છે. ગામના પાદરમાં એક જૂનું વડનું ઝાડ હતું. તેની નજીકમાં હું રહું. વડલાને રાત-દિવસ નીરખ્યા કરું. તેનાં ચળકતાં પર્ણ અને મોટી મોટી વડવાઈઓ જાણે જમીનને અડકવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. તેના પર અનેક પક્ષીઓનો વાસ. કાબર, તેતર, હોલા ને કબૂતર, બગલા ને પોપટ ક્યારેક બુલબુલ તો ક્યારેક કોયલના કલશોરથી વડલો ચહેકતો રહે ! તેનો પ્રેમ સૌ માટે સમાન. પછી તે મીઠો ટહુકો કરનારી કોયલ હોય કે 'કાં...કાં...'નો શોર કરનાર કાગડો હોય. સ્વાર્થી બગલો હોય કે ઉદાર મનનું ભોળું કબૂતર હોય.

આ બુઢ્ઢા વડલાની છાયા ઘણી ગાઢ અને શીતળ હતી. રસ્તે ચાલતા મુસાફરો થાક લાગે ત્યારે આ વડલા નીચે વિસામો ખાવા બેસે. નજીકમાં જ રસ્તો. આ રસ્તો ડાકોર તરફ જાય. અનેક શ્રદ્ધાળુઓ દર પૂનમે ચાલતાં ચાલતાં ડાકોર જાય. તેઓ પણ વડની છાયામાં વિશ્રામ કરે. વડલો

તેમને વૈશાખ મહિનાની બળબળતી-ધોમધખતી ગરમીથી બચાવે. વર્ષાઋતુમાં વરસાદની ઝડીઓમાં પણ રક્ષણ આપે ગોવાળિયાઓ તો આખો દિવસ વડલાની છાયામાં જ રમ્યા કરે. તેમનાં પશુઓ દૂર દૂર સુધી ચરતાં રહે. ગોવાળિયા આંબલી-પીપળી રમે. ગિલ્લી-દાંડિયા રમે અને ક્યારેક મેળામાંથી લાવેલો પાવો પણ વગાડે. વડલા પ્રત્યે ગામલોકોની શ્રદ્ધા ભારે. વાર-તહેવારે ગામની સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ તેની પૂજા કરે. શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક નમન કરી માનતાઓ માને. કોઈની દાઢ દુખે તો મંત્ર બોલી વડલાના થડમાં ખીલી ઠોકે. કેટલાક અંધશ્રદ્ધાળુ લોકો ભૂતપ્રેત કાઢવા વડલા પાસે આવીને ઉતાર મૂકી જાય તો છેલ્લો વિસામો પણ વડલા નીચે ખરો જ. ડાઘુઓ પણ અર્થાને નીચે ઉતારી વિશ્રામ કરે પછી જ આગળ જાય. લગ્નપ્રસંગે કન્યાવિદાય ટાણે ગામની દીકરીને વિદાય લેતી જોઈ વડલાની આંખ પણ ભીંજાય. આમ આ વડલો આખા ગામના સુખ-દુઃખનો સાચો સાથીદાર હતો. ગામમાં કોઈ પણ તહેવાર હોય તો તેમાં વડલો સામેલ હોય જ અને ગામમાં જો કોઈ દુઃખદ ઘટના બને તો વડલા નીચે સન્નાટો છવાઈ જાય.

ક્યારેક ક્યારેક વડની ગાઢ શાખાઓનો ફાયદો ઉઠાવી રાતના સમયે ચોર તેની નીચે બેસીને ચોરીનો હાથ લાગેલો માલ વહેંચવા બેસતા. પણ તેથી વડને શું ? તેના માટે તો ગરીબ કે તવંગર બધા સરખા. ચોર હોય કે શાહુકાર તેના માટે સૌ સમાન. કોઈનું સારું કે ખરાબ કંઈ એને કહેવાનું હોય જ નહિ. તેની એક ડાળથી બીજી ડાળ પર ઉછળકૂદ કરતી ગમ્મતિયાળ ખિસકોલી હોય કે તેના થડમાં દર બનાવીને રહેતા નાગદેવતા હોય - તેને માટે સૌ સરખા હતા.

પરંતુ એકવાર જબરું થયું. આ વડનું ઝાડ જેણે ઉછેરેલું તે ખેડૂત રામુકાકા ગુજરી ગયા. તેમના ચાર દીકરા હતા. ચારેય આળસુ અને કામચોર. તે કાયમ અરસપરસ લડ્યા કરે. બુદ્ધિને તેમની સાથે બાર ગાઉનું છેટું.

રામુકાકાના મૃત્યુ પછી જ્યારે તેમની સંપત્તિની વહેંચણીનો સવાલ ઊભો થયો ત્યારે ચારેય ભાઈઓમાં ખૂબ ઝઘડો થયો. જમીન, મકાન વગેરે સંપત્તિના ભાગલા તો જેમતેમ કરીને થઈ ગયા. હવે બાકી રહ્યો આ જૂનો આ વડ. જે તેમના ઝઘડાથી ખૂબ જ વ્યથિત હતો. બીજી તરફ આ ચારેય તેની ઉપર પોતપોતાનો અધિકાર સાબિત કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા. છેવટે ચારે ભાઈઓએ નિર્ણય કર્યો કે વડને કાપી તેનાં લાકડાંના ભાગ પાડી લેવા.

તેમના આ નિર્ણયથી આખા ગામમાં જાણે શોક વ્યાપી ગયો. પશુ-પક્ષીઓ વિહ્વળ બની ગયાં. ગોવાળિયા રમત રમવાનું ભૂલીને સૂનમૂન બેસી ગયા. શ્રદ્ધાળુ લોકો વડને બચાવવા માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. અરે ! ચોર લોકો પણ પોતાનું ઠેકાણું બદલવા માટે બેચેન બની ગયા. તે દિવસે નાગદેવતાએ પણ તેમને ધરાવવામાં આવેલા દૂધને સ્પર્શ પણ ન કર્યો. રોજ વડની ડાળીઓ પર ધમાલ મચાવતી ખિસકોલીઓ પણ જાણે શોકમાં ડૂબી ગઈ હોય તેમ એક જ ડાળ પર બેસી રહી. ગામના લોકોએ તે ચારે ભાઈઓને ખૂબ સમજાવ્યા. તેની કિંમત ચૂકવી આપવા જણાવ્યું પણ તે એકના બે ન થયા. છેવટે ગામ લોકો મારી પાસે આવ્યા. હું ત્યાં વનઅધિકારી હતો. મેં ચારે ભાઈઓને બોલાવ્યા. વડ ન કાપવા માટે સમજાવ્યા. મેં કહ્યું, ‘ભાઈઓ તમે વડ કાપી નાખશો તો તેમાંથી તમને ફક્ત લાકડું જ મળશે. અત્યારે આ વડલો આપણને કેટકેટલું આપે છે તેનો તો જરાક વિચાર કરો.’ મેં તેમને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી સમજાવતાં કહ્યું કે, ‘વડનું આ ઝાડ પચાસ વર્ષમાં અઢી લાખ રૂપિયાનો પ્રાણવાયુ આપે છે. જેનાથી પાંચ લાખ રૂપિયા ખર્ચતાં પણ ન કરી શકાય તેટલું વાયુ શુદ્ધીકરણ થઈ શકે છે. તે ઉપરાંત જમીનની જાળવણી, ફળદ્રુપતાવૃદ્ધિ અને ધોવાણ થતું અટકાવે છે તેનું મૂલ્ય ત્રણ લાખ રૂપિયાથી પણ વધુ છે. જ્યારે ગામની નજીકમાંથી વહેતી વાત્રક નદીના પૂરનાં પાણી ગામ તરફ ઘસે છે ત્યારે તે પ્રવાહને આ વડલો ધીમો પાડે છે તેનું મૂલ્ય કેવી રીતે આંકી શકાય?’

મેં જોયું કે મારી આ વાતની તેમના પર કોઈ ખાસ અસર પડી નથી તેથી મેં તેમને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વૃક્ષનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. આપણી વૈદિક સંસ્કૃતિના પાયામાં રહેલો વૃક્ષનો મહિમા સમજાવ્યો. બુદ્ધ અને મહાવીર જેવા મહાપુરુષોને લાઘેલા જ્ઞાનની વાત તથા વૃક્ષના અનેક ઉપકારોની કથાઓ કહી પણ બુદ્ધિના લક્ષ જેવા આ ચારે ભાઈઓ પર તેની કોઈ અસર પડી નહીં. તેમને માટે મારી પાસે કાયદો તો હતો જ પણ હું હંમેશાં એવું માનતો રહ્યો છું કે જે કામ કાયદાથી ન થઈ શકે તે પ્રેમથી થઈ શકે. તેથી મેં એ માર્ગ અપનાવ્યો હતો. મારે તેમના હૃદયમાં વડ પ્રત્યે એક સંવેદન જગાવવું હતું. પરંતુ મને તેમાં સફળતા મળી હોય તેમ લાગ્યું નહીં. આટલું સમજાવ્યા છતાં ચારે ભાઈઓએ વડલાને કાપી નાખવા મનમાં પાકી ગાંઠ વાળી હતી.

ચોમાસું નજીક આવતું હતું. વનીકરણની કામગીરી કરવાની હોવાથી હું દિવસભર હાજર રહેતો નહિ, પણ મને જાણવા મળ્યું કે એક દિવસ સવારમાં ચારે ભાઈઓ હાથમાં કુહાડી લઈને

વડને કાપવા માટે આવી પહોંચ્યા હતા. બિચારો વડ મૂક અને શાંત બની તે ચારે જણાને જોતો હતો. તેમનામાં જુસ્સો ભરેલો હતો. કોઈ મમતાળુ વૃદ્ધની પેઠે વડ જાણે કે તેમને શુભાશિષ આપતો હતો. તે સાથે તેમને પ્રભુ સદ્બુદ્ધિ આપે તે માટે પ્રાર્થના કરતો હતો. ચારે ભાઈઓ પોતપોતાની કુહાડીઓ લઈ વડ પર વાર કરવા લાગ્યા. કુહાડીના ઘાથી વડની ડાળીઓ જોર જોરથી હલવા લાગી. પાંદડાં ફફડી ઊઠ્યાં, જાણે દયાની ભીખ માંગતા ન હોય !

તેવામાં જોરદાર પવન ફૂંકાયો. પવનના સુસવાટા સાથે ધૂળનો વંટોળ ચડ્યો. આકાશમાં કાળાં કાળાં વાદળો ઘેરાવા લાગ્યાં. એવું લાગતું હતું કે જાણે પેલા ચારે ભાઈઓ સામે વડ બચાવવા માટે પ્રકૃતિ ખુદ સંઘર્ષ કરવા તૈયાર થઈ હતી. જોતજોતામાં ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસવા લાગ્યો. ચારે ભાઈઓ પોતપોતાનાં હથિયારો લઈ ઘરમાં ધૂસી ગયા. આમ વડને કાપવાનું કામ અટકી પડ્યું. ગામલોકોને પણ મનમાં સંતોષ થયો. સૌ પોતપોતાના ઘેર જતા રહ્યા.

બીજે દિવસે સવારે ઊઠ્યા ત્યારે ચારેય ભાઈઓના ચહેરા પર નિરાશા છવાયેલી હતી. જાણે કે રાતના કંઈક ન બનવાનું બની ગયું હતું. જેનાથી તે ચારેયના ચહેરા પર નૂર વર્તાતું ન હતું. એકબીજાની દેખાદેખીથી ચારે જણા વડ પર પહેલો ઘા કરવામાં ખચકાતા હતા અને પહેલ કરવા માટે એકબીજાની તરફ જોતા હતા.

‘જોઈ શું રહ્યો છે, હાથ ચલાવ !’ - સૌથી મોટા ભાઈએ તેનાથી નાના ભાઈને કહ્યું. એણે વળી એનાથી નાના ભાઈને કહ્યું. એમ કરતા સૌથી નાનાનો વારો આવ્યો ત્યારે એ બોલ્યો, ‘આજે મારી તબિયત ઠીક નથી. મારું મન મૂંઝાય છે. રાતે મને એક ખૂબ ખરાબ સપનું આવ્યું હતું. મેં જોયું કે બાપુજી બરાબર એ જ જગ્યાએ ઊભા હતા જ્યાં આ વડનું ઝાડ છે. મેં જોયું કે વડનાં મૂળની જગ્યાએ તેમના પગ છે, તેમના અનેક હાથ છે, તે જાણે કે ડાળીઓની જેમ ફેલાયેલા હતા. તેમનું આખું શરીર લોહીલુહાણ હતું અને આંખોથી આંસુ ટપકી રહ્યાં હતાં.’

‘અરે ! આ સપનું તો મેં પણ જોયું.’ બીજો ભાઈ બોલ્યો. ‘અરે આશ્ચર્ય કહેવાય, મેં પણ સપનામાં આવું જ જોયું છે.’ ત્રીજા ભાઈએ કહ્યું. સૌથી મોટા ભાઈએ પણ આવું જ સપનું જોયું હતું. ચારેય ભાઈઓ વચ્ચે થોડી વાર શાંતિ છવાઈ ગઈ. આખરે મોટા ભાઈ બોલ્યા :

‘તમારે આ વડનું જે કરવું હોય તે કરો, હું તેને કાપી નહીં શકું.’

ત્રણે ભાઈઓ તેમના ચહેરા તરફ જોઈ રહ્યા. ચારે ભાઈઓ વચ્ચે ફરી મૌન છવાઈ ગયું. હું દૂર ઊભો ઊભો આ તમાશો જોતો હતો. છેવટે નાના ભાઈઓએ પણ પોતાની કુહાડી જમીન પર ફેંકી દીધી. મોટા ભાઈ બોલ્યા, ‘આ વડ આપણા પૂર્વજોની નિશાની છે. હું તેમાંથી મારો હિસ્સો છોડી દઉં છું. મારે ભાગ નથી જોઈતો.’ બાકીના વચેટ બે ભાઈઓ પણ બોલ્યા.

‘સારુ... તો હવે આ વડને આપણે કાપવો નથી. આ વડ હવે નાનો રાખશે.’ મોટાભાઈએ કહ્યું.

‘જો તમારે કોઈને વડમાં ભાગ નથી જોઈતો તો પછી હું આખો વડ લઈને પાપમાં ભાગીદાર શું કામ બનું? વર્ષોથી ગામલોકો વડને પોતાનો માનતા આવ્યા છે. તો હું પણ હવે તે ગામને સોંપવા માંગું છું.’ એમ કહીને નાના ભાઈએ પણ કુહાડી ફેંકી દીધી.

તેમની આ વાત જાણી ગામલોકોમાં આનંદની લાગણી છવાઈ ગઈ. વડલો જાણે કે ખુશીથી ઝૂમી ઊઠ્યો. ગોવાળિયાઓએ આનંદની કિલકારીઓ કરીને પાવાના સૂર રેલાવ્યા. સૂનમૂન બની બેઠેલી ખિસકોલીઓ ફરી આ ડાળથી પેલી ડાળે દોડાદોડ કરવા લાગી. પંખીઓના કલરવથી ચારેય દિશાઓ ગૂંજવા લાગી. કોયલનો ટહુકાર સાંભળી હું પણ આનંદમાં આવી ગયો.

થોડા દિવસ પછી મેં જોયું તો ચારે ભાઈઓએ મળીને વડલાની આસપાસ એક મોટો ઓટલો બનાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. વડલાની ડાળો એવી રીતે તેમના ઉપર હતી કે જાણે તે આશીર્વાદ આપતી ન હોય!

ભારને સન્માન

એક વાર નેપોલિયન એક મહિલાની સાથે પેરિસમાં ફરવા નીકળ્યા હતા. એક જગ્યાએ તે એક સાંકડા માર્ગથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. મહિલા થોડાક કદમ આગળ હતી. સામેથી એક મજૂર ભારે બોજો લઈને આવી રહ્યો હતો. મહિલાને પોતાના ઉચ્ચ કુળ, ધન અને પદનો ગર્વ હતો. પાછી આ સમયે તે સમ્રાટની સાથે હતી. એક મજૂર માટે તે કેવી રીતે માર્ગ છોડી દે ! વચ્ચેથી તે એવી રીતે ચાલી રહી હતી જાણે મજૂરને તેણે જોયો જ ન હોય. સમ્રાટ નેપોલિયન માર્ગની એક બાજુ હટી ગયા તથા હાથ પકડીને તેમણે મહિલાને ખેંચી અને કહ્યું, “મેડમ, ભારને સન્માન આપો.”

જેના માથા પર ભાર છે, તે સન્માનીય છે. આ વાત નેપોલિયને એક વાક્યમાં સમજાવી દીધી.